

Ota Filip

Zapomenutá nebo překonaná deklarace
a několik poznámek k jedné česko-německé vzájemnosti,
na níž můžeme navázat

Můj problém se sudetskými Němci v Bavorsku je, že už třicet let znám všechny jejich politické i církevní představitele osobně, že jsem o sudetoněmeckém problému přes dvacet let psal ve Frankfurter Allgemeine Zeitung, že jsem o sudetských Němcích a o jejich osudech vydal dvě knihy¹, že jsem k nim, hlavně k jejich „nepoučitelným“, snad až moc kritický a že pokud jde o literární spolužití se sudetskými Němci v Českém království a potom v první Československé republice, což se mě osobně jako spisovatele píšícího česky i německy týká, nesdílím mnohými sudetoněmeckými autory i historiky šířený názor o prý obě strany obohajujících vztazích.

Bude o nich ještě řeč... Nejprve však o aktuálních politických otázkách.

Počátkem roku jsem velkému německému a vlivnému deníku konservativního ražení nabídl krátkou poznámku k 10. výročí Česko-německé deklarace. Vedoucí redaktor politické rubriky mi za nabídku oficiálně zdvořile poděkoval, a protože se známe už skoro třicet let, tak mi soukromě sdělil, že kdybych mu Deklaraci nepřipomenul, tak by už nevěděl, že existuje a že i kdyby si na ni vzpomněl, tak dnes, kdy Česká republika je členem NATO a pevně zakořeněna ve sjednocené Evropě a kdy na kvalitativně od doby před deseti lety odlišné vztahy mezi Berlínem a Prahou nemají nepoučitelní pánové z vedení sudetoněmeckého landsmannschaftu už vliv, považuje za zbytečné se dnes vývojem v sjednocené Evropě překonanou deklarací zabývat.

Uznan jsem, že šéf politické rubriky významného německého deníku má pravdu: Desáté výročí Česko-německé deklarace nepřipomenuly zdejší významné sdělovací prostředky dosud ani jedním komentářem. Nevysvětluji si to nezájmem o česko-německé nebo německo-české vztahy, ale faktem, že v uplynulých deseti letech, v nichž se Česká republika plně integrovala do Evropy, ztratili nepoučitelní pánové, političtí kariéristé ze sudetoněmeckého landsmannschaftu a tak zvaného Bund der Vertriebenen – Svazu vyhnanců - v Berlíně vliv a že jejich šance vstoupit jako rušivý element mezi úspěšně se rozvíjející politické i hospodářské styky mezi Českou republikou a Německem poklesly dnes už do nížin provokací a vyčerpávají se v pěstování sudetoněmeckého politického folkloru, nebo v siláckých řečech, jejichž agresivně nesmiřitelný protičeský tón zastírají fráze o „společných křesťanských kořenech“, o prý „harmonickém, osm set let trvajícím spolužití sudetských Němců s Čechy“ o „právu na domov“ a v pravidelných demonstracích, v nichž se představitelé sudetských Němců i v České republice předvádějí jako vzorní demokraté, majitelé nebo aspoň správci mravnosti i v politice, jako bojovníci za občanská práva a jako lepší, hlouběji a pevněji než Češi v tradicích katolictví i protestantství, zakořenění křesťané.

Rozhodující a vlivné německé sdělovací prostředky sudetoněmecké akce, prohlášení a sjezdy neberou na vědomí; povětšinou je odbudou několika řádky nebo větami. Uvedu příklad z loňského roku: Když jsem se chtěl třeba dozvědět, co na každoročním svatodušním sjezdu sudetských Němců řekl v Norimberku bavorský ministerský předseda Edmund Stoiber, musel jsem na internetu prolistovat český tisk...

Fakt, že se sudetští Němci každý rok na Svatodušní svátky sejdou, zavzpomínají na své ztracené domy a na utrpení, které je v roce 1945 postihlo, předvedou se ve svých krojích a zazpívají si své lidové písničky, mi nevadí. Jestliže sudetští Němci na svých zasedáních a sjezdech předvádějí vůči Československu z roku 1945 roztrpčení, tak si myslím, že tím pádem projevují

¹ „Die stillen Toten unterm Klee“ a „...und die Märchen sprechen deutsch“, obě v polovině 90.let 20 století v nakladatelství Langen-Müller, v Mnichovš.

² Do 5.března 2007...

lidsky srozumitelné a pochopitelné pocity a bolesti, které se v každém z nás po katastrofách a neštěstí, jenž nás postihly, natrvalo zahnízdí. Zlé však je, že neštěstí těchto lidí živí, využívají, ba bezostyšně zneužívají funkcionáři sudetoněmeckého landsmannschaftu i Svazu vyhnanců pro své politické kariéry. Tak třeba bavorský ministerský předseda Stoiber - a nejen on - m u s í při svých vystoupeních před sudetskými Němci na tak zvaných Sudetendeutsche Tage (Sudetoněmecké dny) respektovat už padesát let fungující rituál, m u s í sudetským Němcům každý rok promluvit do jejich rozpolcených a rozbolavených duší, m u s í je, hlavně však před volbami, znovu rozbolestnit a zesílit jejich roztrpčení, m u s í se prezentovat jako zastánce a ochránce sudetoněmeckých práv na domov a na vlast, m u s í vynadat dr. Benešovi za dekrety, vyhrožovat Praze nerealistickými, opravdu revanšistickými požadavky, tu a tam zpochybnit Česko-německou deklaraci, a to z jednoduchého důvodu: V Bavorsku může Stoiber při každých volbách počítat nejméně s jedním milionem sudetoněmeckých hlasů, které už po čtyři desetiletí zajišťují jeho vládnoucí Křesťansko sociální unii v Bavorském zemském parlamentu spolehlivou nadpoloviční většinu.

Můj názor: Před deseti lety uzavřená Česko-německá deklarace splnila svůj úkol v době, kdy byla uzavřena a umožnila tehdy rozvoj pro obě strany, Českou republiku i Německo, uspokojujících politických, hospodářských i mezilidských vztahů. Protesty sudetoněmeckého landsmannschaftu a výpady Svazu vyhnanců proti deklaraci vzala sice tehdejší Kohlova vláda na vědomí, ale nic více... V sjednocené Evropě, jejíž součástí Česká republika je, se vzájemné česko-německé vztahy rozvíjí a v blízké budoucnosti rozvinou na vyšší, celoevropské rovině, takže deklarace vejde – nebo už vešla – do dějin po roce 1989 celkem uspokojivých česko-německých vztahů

Nepoučitelní funkcionáři sudetoněmeckého landsmannschaftu a Svazu vyhnanců se i v budoucnosti jistě pokusí německo-české vztahy narušovat, než pochopí, že jako kdysi, tak i dnes, vsadili na špatnou kartu. Za Rakouska-Uherska vsadili na zaostalé Habsburgy a mohli si v Českém království hrát na „Herrenvolk“, v době první Československé republiky, v té době jediné demokracii ve střední Evropě, vložili svůj osud do rukou zločince Hitlera, a že i teď se dějiny ubírají jinými cestami a za jinými cíli než si četní nepoučitelní sudetoněmečtí funkcionáři, pořád ještě neschopni se vyrovnat s realitou dnešní sjednocené Evropy, přejí. Napadá mě velmi zlé přirovnání: V mnohém se pánové z vedení sudetendeutsche landsmannschaftu podobají českým komunistům: Svůj podivuhodný druh politické mravnosti, velké řeči o demokracii a o tom, co demokracie je a co není, si přisvojili a naučili až tehdy, když je dějiny - použiji výrazu komunistických agitátorů – vykoply na smetiště...

Vztahy mezi Prahou a Berlínem nebyly v minulosti nikdy tak dobré, jako v posledních letech. To však nepoučitelným funkcionářům sudetoněmeckého landsmannschaftu nevyhovuje. Proto se rádi vracejí do minulosti a šíří iluze o - prý – příkladně plodných, dnes napodobování hodných vztazích i mezi českou a sudetoněmeckou literaturou za časů císaře pána a s povzdechem litují konec německé literatury v Čechách a na Moravě, který – prý - nastal v roce 1945 s odsunem Němců. Je zbytečné připomínat sudetoněmeckým literárním historikům, že konec německé literatury v českých zemích způsobili nacisté už v březnu 1939, kdy okupovali zbytek České republiky a že po březnu 1939 existoval v Praze, v bývalém domově velkolepé německé literatury, i v tak zvaném Protektorátě Čechy a Morava, jen nacistický „Schrifttum“³, a že představitelé opravdové německé, nikoliv sudetoněmecké literatury v Čechách a na Moravě - jmenuji jen Franz Werfla, Max Broda, Paul Leppina a Rudolfa Fuchse - se před nacisty a před koncentráky museli zachránit útekem do ciziny a že mnozí literáti německého jazyka, kteří zůstali v Praze, skončili v plynových komorách a že Praha tou ztrátou literárně zchudla.

³ Schrifttum – česky písemnictví, nacistickým ministrem propagandy Josefem Goebbelsem používané slovo literaturu.

Konec sudetoněmecké literatury v českých zemích však český kulturně-literární život nepostrádá, sudetoněmecká literatura nezanechala v Čechách a na Moravě žádné stopy. Její ztrátu nikdo v poválečném Československu nezaznamenal, a když zaznamenal, tak neměl co by litoval.

Zajímavé na této skutečnosti je, že česká témata se sudetoněmeckým autorům vnutila teprve po odsunu v západním Německu buď jako sentimentální vzpomínání na ztracené dětství v Čechách a na Moravě, nebo jako vášnivé obžaloby Čechů, či jako démonizace dr. Eduarda Beneše, který jediný je – prý - vinen a přímo odpovědný za sudetoněmeckou tragedii v roce 1945. Jedna sudetoněmecká šlechtična-spisovatelka prohlásila, že dr. Beneš je největší válečný zločinec. Když jsem paní baronce připomenul Adolfa Hitlera, odvrátila se a označila mě za českého šovinistu...

Následující fakta jsou krutě pravdivá:

V sudetoněmecké literatuře najdeme do roku 1938 jen několik málo děl, která by se vymykala z rámce folkloru nebo z regionálních prostorů četných sudetoněmeckých nářečí. Tento fakt pocítují sudetoněmečtí Němci druhé nebo třetí generace po roce 1945 jako své „kulturní manko“ a proto se pokouší přisvojit si třeba jedno z hlavních děl německé pozdně středověké literatury - Ackermann aus Böhmen – Oráč z Čech – a zařadit jeho autora, žijícího ve 14. století v Žatci, mezi sudetoněmecké autory. V poslední době udělují sudetští Němci cenu Franze Werfla za literaturu, což je už skoro nehoráznost, když uvážíme, že emigrant Werfel nemohl nacisty ani cítit a že se sudetskými Němci, z velké části nakaženými bacilem nacismu, neměl nikdy nic společného. Jeden z četných mnichovských sudetoněmeckých spolků, Adalbert Stifter Vereien, si už někdy koncem čtyřicátých let přisvojil jméno rakouského spisovatele a předělal jej v Bavorsku na sudetského Němce. Adalbert Stifter neměl však se sudetskými Němci a se sudetoněmeckou literaturou v Čechách a na Moravě právě tak nic společného, jako třeba básnířka německého jazyka z Hané Marie von Ebner-Eschenbachová nebo jako v Jičíně v roce 1874 narozený rakouský satirik a žurnalista Karel Kraus, či slavný Gustav Mahler z Jihlavy.

Sudetoněmecká literatura a její tvůrci ignorovali české obrození i českou literaturu a její autory nejen v 19. ale i ve 20. století. Sudetoněmecká literatura ignorovala v té době také bouřlivý vývoj německé literatury v Praze, v Německu i Rakousku, zůstala, jak jsem už řekl, dobrovolně uzavřena ve svých folkloristických tradicích a v nářečích, kde v úzkých a uzavřených rajónech plnila jistě i pozitivní úlohu, ale nehledala - a proto ani nenašla - nikdy kontakt s vývojem literatur v německy mluvících oblastech Evropy.

I sudetoněmečtí historikové mi musí dát za pravdu, když tvrdím, že představitelé velké německé pražské literatury, jako už jednou jmenovaní Max Brod, Paul Leppin, Rudolf Fuchs, jakož i Reiner Marie Rilke, Leo Perutz, Otto Pick, Johannes Urzidil, Robert Musil a mnoho jiných, nebyli nikdy nakaženi ani velkorakouským, ani velkoněmeckým „vlastenectvím“ nebo dokonce nacismem. Tak zvaná „Mnichovská dohoda“ a březen 1939 znamenaly pro německy píšící spisovatele a básníky v Praze v českých zemích katastrofu a ztrátu domova, pro mnohé smrt v plynových komorách.

V osm století trvajícím spolužitím se sudetskými Němci se mezi nimi až do roku 1945 nevyskytl ani jeden zprostředkovatel české kultury a literatury do německého jazyka.

V závěru 19. století se na české kulturní a literární scéně však objevila pro mě záračná generace pražských židovských intelektuálů německého jazyka, literáti, kteří počali překládat českou literaturu do němčiny a otevřeli jí tak z uzavřeného a těsného světa tehdy opravdu zaostalé rakousko-monarchie dveře do světa.

Dva příklady:pražský židovský intelektuál německé mateřského jazyka Max Brod, přeložil do němčiny libreta Janáčkových oper a otevřel jim cestu nejen na scény v Berlíně a ve Vídni ale do světa. V roce 1924 zvolila - tehdy ještě – úctyhodná Pruská akademie v Berlíně za své členy už slavného skladatele Arnolda Schönberga a Leoše Janáčka, skladatele na prahu průlomu k světové slávě.

Rudolf Fuchs, věřící žid z Poděbrad, přeložil do němčiny Bezručovy „Slezské písně“, které v roce 1916 - v té době byl Bezruč v Rakousku-Uhersku obviněn ze zločinu, že napsal protirakouskou báseň - vyšly knižně v Lipsku v nakladatelství Kurta Wolffa, tedy v nakladatelství, kde vycházel Franz Kafka a díla všech předních pražských německy píšících autorů. Dodnes aktuální, často ve světové literatuře citovanou předmluvu k německému překladu „Slezských písní“ napsal Franz Werfel. Druhé německé vydání „Slezských písní“ vyšlo v roce 1937 k Bezručovým 70. narozeninám v Moravské Ostravě v německém exilovém nakladatelství Juliuse Knittla. Rudolf Fuchs přeložil do němčiny i dílo Otakara Březiny a usnadnil tak i jemu, jako předtím Petru Bezručovi, cestu do světových literatur. I Rudolf Fuchs se před březnem 1939 a před nacisty zachránil útekem do Anglie, kde v roce 1942 zemřel.

Několika poznámkami na okraj desátého výročí Česko-německé deklarace chci připomenout, že i dnes můžeme bez ostychu navazovat na tradice česko-německých styků a vzájemného obohacování v oblasti kultury i literatury.

Trpké je však zjištění: Naši bývalí spoluobčané německého jazyka, sudetští Němci, českou kulturu po staletí – několik výjimek potvrzuje i v tom případě pravidlo – ignorovali, takže ani v oblasti umění a kultury nenajdeme v minulosti žádnou česko-sudetoněmeckou vzájemnost nebo tradici, ne kterou bychom mohli navázat.

(Napsáno pro Centrum pro ekonomiku a politiku v Praze) Murnau 6.3.2007